

КРАЉ МИЛАН ОБРЕНОВИЋ, ОСЛОБОДИЛАЦ И РЕФОРМАТОР

ЗАСЛУГЕ И ПОРИЦАЊА

Тематски зборник радова

ИСТРАЖИВАЧКО
ИЗДАВАЧКИ ЦЕНТАР
„СТАРИ ВЛАХ“

Београд, 2025.

Издавач

Истраживачко-издавачки центар „Стари Влах“

За издавача

Милорад Стевовић

Уредници

Проф. др **Сузана Рајић**

Др **Жарко Илић**

Рецензенти

Проф. др **Милош Јагодић**

Др **Недељко Радосављевић**

Др **Весна Зарковић**

Лектор

Јелена Игњатовић Живић

Техничка припрема

Данко Полић

Штампа

Кућа штампе плус, Земун

www.stampanje.com

Тираж

300 примерака

ИЗДАВАЊЕ ОВЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ
ПОДРЖАЛО ЈЕ МИНИСТАРСТВО
КУЛТУРЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

С А Д Р Ж А Ј

Уводна реч 5

I

ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА

Сузана Рајић

ДРЖАВНА ИДЕОЛОГИЈА КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА..... 11

Жарко Илић

СРПСКА ЗЕМЉА НА ЈУГУ

– ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈЕ И ЕТНОГРАФИЈЕ, ТЕОРИЈЕ И ПРАКСЕ.....41

Урош Шешум

ПРЕТПОСТАВКЕ СРПСКЕ ЦРКВЕНО-ПРОСВЕТНЕ ПОЛИТИКЕ

У СКОПСКОЈ, ВЕЛЕШКО-ДЕБАРСКОЈ, ПЕЛАГОНИЈСКОЈ И

ПРЕСПАНСКОЈ ЕПАРХИЈИ И ЊЕНИ РЕЗУЛТАТИ 1887–188959

Милош Цветковић

СРПСКИ УЏБЕНИЦИ У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ У ПОСЛЕДЊИМ

ДЕЦЕНИЈАМА XIX ВЕКА (ЦЕНЗУРА И ШТАМПА У ЦАРИГРАДУ 1884–1891).....85

Лука Јовановић

СРПСКЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ У СВЕТЛУ

ПОДЕЛЕ ИНТЕРЕСНИХ СФЕРА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ (1892–1903)..... 113

II

ПОЛИТИЧКЕ КРИЗЕ, РАТОВИ И БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ

Драган Арбутина

ДОЛАЗАК КНЕЗА МИЛАНА НА ПРЕСТО 1868. ГОДИНЕ

– ИЗВЕШТАЈИ ИЗ РУМУНСКИХ АРХИВА 141

Александар М. Савић

КНЕЗ МИЛАН ОБРЕНОВИЋ И ПРВО АКЦИОНО МИНИСТАРСТВО..... 151

Зоран Стевановић

БОРАВАК КНЕЗА МИЛАНА У АЛЕКСИНЦУ НА ПОЧЕТКУ

ПРВОГ СРПСКО-ТУРСКОГ РАТА ОПИСАН У ДЕЛИМА САВРЕМЕНИКА..... 179

Филип Бјелић

ДЕЈСТВА ДОБРОВОЉАЧКИХ И УСТАНИЧКИХ ЈЕДИНИЦА

У НОВОВАРОШКОМ КРАЈУ ТОКОМ СРПСКО-ТУРСКИХ РАТОВА (1876–1878) 193

Предраг Илић

ОБАВЕШТАЈНИ ИЗВЕШТАЈИ О ИВАЊДАНСКОМ АТЕНТАТУ У ЗБИРЦИ ВАРИА

ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ШУМАДИЈЕ У КРАГУЈЕВЦУ209

III

ДРУШТВО, МОДЕРНИЗАЦИЈА И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Јасмина Милановић

КНЕЗ И КРАЉ МИЛАН ОБРЕНОВИЋ И ЖЕНСКО ДРУШТВО
– ПРИМЕРИ ЕМАНЦИПАЦИЈЕ СРПСКОГ ДРУШТВА 221

Иван Митић, Марина Влаисављевић

ВИНТЕРОВ ПЛАН – ПРВИ РЕГУЛАЦИОНИ ПЛАН НИША ИЗ 1878. ГОДИНЕ 231

Ђорђе Бекчић

АДМИНИСТРАТИВНА ПОДЕЛА И ОРГАНИЗАЦИЈА
НОВИХ КРАЈЕВА (1878–1912) 239

Саша Станојевић

АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИЈАЛНО УРЕЂЕЊЕ ТОПЛИЦЕ У КНЕЖЕВИНИ И
КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ ПО ОСЛОБОЂЕЊУ 1878. ГОДИНЕ 253

Дарко Жарић

ЗЛАТНО ДОБА ТОПЛИЦЕ – ВРЕМЕ ВЛАДАВИНЕ
ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋ 1878–1903 259

Немања Томић

УЖИЦЕ У ВРЕМЕ КРАЉА МИЛАНА ОД 1882. ДО 1889. ГОДИНЕ 273

IV

НАСЛЕЂЕ, РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА И ИСТОРИЈСКО ПАМЋЕЊЕ

Нина Кршљанин, Никола Аврамов

КРАЉ МИЛАН И УСТАВ ИЗ 1888. ГОДИНЕ У ОПШТОЈ КУЛТУРИ 289

Снежана Цветковић

ПРОЈЕКАТ АРХИТЕКТЕ ДРАГУТИНА С. МИЛУТИНОВИЋА ЗА
НОВИ ДВОР КНЕЗА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА 305

Драгана Вукићевић

ХОДОЧАШЋЕ МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА – ЖАНРОВСКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ 313

Александар Пејчић

ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ У КЊИЖЕВНОМ ОПУСУ БРАНЕ ЦВЕТКОВИЋА 327

Данко Леовац

ЛИК КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА НА ФИЛМСКОМ ПЛАТНУ 341

Душица Бојић

ОБРЕНОВИЋИ У ЗБИРКАМА ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ
– ОД ПОСТАНКА ДО ДАНАС 351

МА Ђорђе Бекчић
докторант
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
djordjebekcic99@gmail.com
ORCID: 0009-0005-6887-4913

АДМИНИСТРАТИВНА ПОДЕЛА И ОРГАНИЗАЦИЈА НОВИХ КРАЈЕВА (1878–1912)

Апстракт: Након ратова вођених против Османског царства у два наврата од 1876. до 1878. године, Кнежевина Србија је одлукама држава учесница Берлинског конгреса увећана за територије на својој дотадашњој јужној и југоисточној граници, које су у састав државе укључене у облику Нишког, Пиротског, Врањског и Топличког округа. Рад прати промене у административној организацији ових округа од времена њихове инкорпорације у састав Кнежевине Србије до времена почетка балканских ратова. Те промене нису се тицале само унутрашњих територијалних устројења округа, већ и демографске слике ових крајева, те су зато значајне у проучавању историје појединачних округа, срезова или места, као и њихове етничке и верске статистике.

Кључне речи: Нови крајеви, округ, срез, општина, село, Берлински конгрес, административне промене.

Са избијањем устанка у Херцеговини, а затим и у Босни, лета 1875. године отпочела је Велика С источна криза. У потоње три године, низ догађаја довео је до крупних промена које су свој одраз, између осталог, нашле на политичкој карти Балканског полуострва, али и у односима између великих европских сила. До великог општебалканског устанка, коме су се многи надали, није дошло,¹ али су кнежевине Србија и Црна Гора успеле да делимично остваре своје политичке планове ратовима вођеним против Османског царства од 1876. до 1878. године, да би коначно, опет делимично, добиле потврду својих ратних тековина на Берлинском конгресу.²

ОБЛАСТ НОВИХ КРАЈЕВА ПОД ТУРСКОМ УПРАВОМ

Након распуштања јаничарског реда 1826. године, султан Махмуд II (1826–1839) покренуо је процес реформи који се у историографији назива периодом танзимата. Врхунац реформи султана Махмуда II представљало је доношење Хатишерифа од Гилхане 1839. године, што је уистину и означило почетак танзимата. За хришћане у Османском царству овај документ био је од значаја, јер је њиме одлучено да су сви поданици Царства једнаки пред законом без обзира на верску припадност. Потврду истог социјалног и правног положаја немуслиманско становништво добило је и у Хатихумајуну из 1856. и Уставу из 1876. године.³ У периоду танзимата извршена је и реформа управно-административне организације Османског царства. Још 1836. године формиран је Румелијски ејалет са седиштем у Битољу, обухвативши велику територију европских турских провинција, а између осталих и простор будућих нових крајева из 1878. године. Новим законом о организацији провинција, донетим 1864. године, дотадашњи ејалети замењени су вилајетима као највећим управно-територијалним јединицама. Вилајети су се даље делили на санцаке или ливе, санцаки на казе, а казу су сачињавале нахије. Реорганизација се одвијала постепено, а до 1876. спроведена је у већем делу Царства.⁴ Као нека врста пробног пројекта, први је основан Дунавски вилајет, сачињен од ејалета Силистрија, Ниш и Видин. Процес оснивања Нишког санцака, започет 1838. године, завршен је шест година касније његовим територијалним уобличењем, те је овај санцак обухватао шест каза: Ниш, Прокупље, Лесковац, Пирот, Берковац и Куршумлију. Истовремено, завршен је и процес формирања Нишког ејалета, чији саставни део је био и санцак Ниш, поред Софије, Самокова и Ђустендила.⁵ Нишки санцак је одвојен од Дунавског вилајета 1868.⁶ или 1872. и припојен

1 С. Рајић, *Спољна политика Србије 1868–1878. Између очекивања и реалности*, Београд, 2015, 370–380, 425.

2 Друго акционо министарство на челу са Стевчом Михаиловићем је маја 1876. као ратне планове истакло олобођење и „по могућству“ уједињење са браћом у Турској, што је подразумевало ослобађање и уједињење Босне, Старе Србије и „српских предела источно-јужно“: Исто, 450–451.

3 S. J. Shaw, E. K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey II*, Cambridge University Press, 1977, 21, 55, 59–61, 100, 174.

4 Н. Н. Делић, *Историјска географија српског народа од половине 19. века до почетка Првој светској рати. Демографске, друштвене и привредне прилике*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2021, 9; М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*, Београд, 2009, 1–3, S. J. Shaw, E. K. Shaw, *нав. дело*, 88–89.

5 Више о оснивању Нишког ејалета и Нишког санцака видети у: А. М. Савић, *Српски народ у Османском царству – зулуми, гладне године, побуне и ванредни намети. Пример Нишког санцака (1839–1856)*, у: Болести, ратови и глад – српски народ пред изазовима у прошлости и садашњости, ур. С. Рајић, Београд, 2022, 57–92, 59–62; Исти, *Од ејалета и вилајета до нахије – административна подела јужних српских крајева*, у: Новоослобођени крајеви Србије 1833–1878–1913, ур. С. Рајић, У. Шешум, А. Савић, Београд, 2025, 32–33.

6 У званичним османским годишњацима – салнамама, за 1868. годину стоји да је Нишки санцак у саставу Дунавског вилајета, а чине га казе Ниш, Пирот, Лесковац, Врање, Прокупље и Трн, док за 1872. годину стоји да је у саставу Призренског вилајета. У време српско-турских ратова 1878. године, према салнамама, Врање

новоформираном Призренском вилајету. Након што је Призренски вилајет расформиран, Нишки санцак је враћен у састав Дунавског, односно Софијског вилајета. До следеће веће промене у административном уређењу ових простора дошло је 1877. године, када је формиран Косовски вилајет са центром у Приштини. Управо ће делове овог вилајета Кнежевина Србија припојити током ратова 1876–1878. године, односно након Берлинског конгреса.⁷

СРПСКО-ТУРСКИ РАТОВИ И ЊИХОВЕ ТЕКОВИНЕ

Први српско-турски рат донео је Кнежевину Србији велики пораз. Након што је крајем октобра 1876. српска војска била разбијена код Ђуниса, Турцима је преко Алексинца и Крушевца, те долином Велике Мораве био отворен пут до Београда. То је навело српску владу да хитно, посредовањем Русије, тражи од Порте примирје. Након руског ултиматума, којим је забрањен прекид дипломатских односа са Портом уколико у року од 48 сати не наступи двомесечно примирје, ратна дејства су престала. Следећи сукоб у коме је Србија имала много више успеха, и у коме је од априла 1877. учествовала са своје стране и Русија, почео је покретањем Моравског корпуса у правцу Ниша 15. децембра 1877. године. Сам Ниш предат је 10. јануара, а нешто раније ослобођени су Куршумлија (25. децембра) и Пирот (28. децембра), да би 30. јануара пало и Врање. Првих дана фебруара јединице Шумадијског корпуса су наставиле напредовање ка Приштини, успут заузевши Ђиљане и доспевши до пред Грачаницу. Отприлике истовремено, у Једрену је било закључено примирје између Русије и Османског царства, које је било обавезујуће за све државе учеснице у рату. Ослобађање свих ових вароши и других околних места представљало је највећу ратну тековину коју је Кнежевина Србија остварила током ратова од 1876. до 1878. године. Поред успеха на југу, српска војска је постигла значајне успехе и на источном фронту, заузевши Кулу и околна села и области око Видина и Белоградчика.⁸ Сада је кнезу Милану Обреновићу и Влади остало да ратне тековине покушају да одбране на планираној мировној конференцији европских сила.

У време почетка преговора између зараћених страна, који ће довести до примирја у Једрену, Србија се надала територијалном проширењу на простор Косовског вилајета са Скопљем и Новим Пазаром и „са додатком Видина“.⁹ Русија се надала да, поред потврђивања својих ратних тековина у Азији, оствари и потврди свој утицај у европском делу Турске, и то путем стварања нове бугарске државе. У овој ствари су се у многоме сукобљавали интереси Кнежевине и Русије, али и Русије и западних сила, које нису хтеле да допусте прекрајање балканских граница без сагласности свих интересних страна. Свој план Русија је покушала да оствари преко склапања мировног уговора са Турском у цариградском предграђу Сан Стефан 3. марта 1878. године. Србија је до тада већ била упозната са намерама Русије које су ишле на штету Кнежевине, тако да су одлуке из Сан Стефана биле примљене углавном мирно. Према склопљеном споразуму, Србија је добила проширење на Ниш, Куршумлију, Прокупље

је било у саставу Приштинског, Ниш, Прокупље, Куршумлија и Лесковац у саставу Нишког, а Пирот и Трн у саставу Пиротског санцака: *Resmi Devlet Sâlnâmelerine Göre (h. 1263–1334)*, ed. Selçuk Günay, Erzurum, 1980, 109–110, 119, 158.

7 Н. Н. Делић, *нав. дело*, 10–12; S. J. Shaw, E. K. Shaw, *нав. дело*, 90; С. Ризај, *Управно-политичке реформе у Македонији (косовском, биџољском и солунском вилајету) 1875–1878*, Македонија во Источната криза 1875–1881, ур. М. Апостолски, Скопје, 1978, 167–187, 168–169, 177–185.

8 Ч. Попов, *Србија 1868–1878*, Историја српског народа, V том, I књига. Од првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878, ур. В. Стојанчевић, Београд, 1981, 389–392, 396, 401–404; В. Стојанчевић, *Улога Србије у ослобођењу крајева западне Бугарске од турске власти и српска управа у тзв. кулском срезу 1877–1879*, Историјски часопис 24 (1977), 223–234, 224–227.

9 *Србија 1878. Документи*, прир. М. Војводић и др, Београд, 1978, 5–6.

и Лесковац, као и Мали Зворник и Сакар, а остала је без Пирота, Трна, Куле, Врања и Приштине. Остављено је петнаест дана српским трупама да се повуку са територија које нису биле обухваћене утврђеним границама. Иако је у народу владало незадовољство, српска влада није била сасвим незадовољна овим одредбама под условом да Босна не потпадне под аустријску окупацију. Уз то, министар спољних послова Јован Ристић се надао исправци границе, будући да је уговором предвиђено поштовање народности становништва и његове воље.¹⁰

Одлуке санстефанског уговора нису биле спроведене, пре свега због различитих ставова западних сила и Русије око судбине европске Турске. Све је извесније било сазивање конгреса европских сила на коме ће се спорна питања решавати. Одлукама конгреса у Берлину, након бројних расправа о границама и постављању мноштва услова, Кнежевине Србији је потврђена државна независност, коју је кнез Милан прокламовао још 13. децембра 1877, а држава је увећана за територију површине 10.972,1 км², припојивши од већих места Ниш, Пирот, Куршумлију, Лесковац и Врање. И поред одређених мањкавости, Берлински конгрес је за Кнежевину Србију, у веома тешким и сложеним политичким околностима, представљао дипломатски успех.¹¹

УРЕЂЕЊЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ОКРУГА И СРЕЗОВА ДО 1912. ГОДИНЕ

Ослобађање крајева на југу и југоистоку пратило је постепено успостављање привремене српске управе. Још пре избијања рата, крајем 1875. године у једном „Извештају” Антонија Орешковића изнет је план о томе како ће се увести српска власт у новоослобођеним пределима. За те потребе донет је низ привремених закона, наређења и правила, како би се војсци олакшало спровођење привремене управе. Већ је у поменутом Орешковићевом извештају било предвиђено раздвајање „Врховне управе”, коју би чинила војска, и „Помоћне управе”, коју би чинила цивилна администрација.¹² Први представници цивилне администрације у новим крајевима били су *владини изасланици*, које су власти почеле да шаљу од зиме 1877. на 1878. годину, формиравши такозване *управе*. Тако су, како су ослобађане вароши, успостављане управе у Нишу, Лесковцу, Прокупљу, Ак-Паланци, Пироту, Врању и Кули.¹³ Изасланици у свим управа су се суочили са великим проблемима у организовању привремене власти. Њихове потребе и жалбе, поводом којих су се најчешће обраћали Алимпију Васиљевићу, као члану владе при Врховној команди, тичале су се углавном недостатка кадра, канцеларијског материјала, општег тешког материјалног стања становништва и притужби на рачун војске.¹⁴ Како би се успоставило што оптималније

функционисање привремених управа, Алимпије Васиљевић је 4. јануара 1878.¹⁵ године донео „Правила за руководство свима чиновницима у заузетим сада српским земљама”. Чиновницима је стављено у задатак пре свега да раде тако да народ нових крајева може осетити *благодети брајске управе* и да се понашају као *просвећени орјани реда и законитости*. Све спорове, кривичне и грађанске, имали су да решавају што брже и ефикасније, ослањајући се на законе Кнежевине Србије, али и на обичајно право у појединим крајевима. Управа је била подељена на општинску и среску. Општинску управу је представљало локално становништво, а чинио ју је кмет са једним до два помоћника. Такође, требало је и, у зависности од величине општине, изабрати од пет до петнаест одборника. Среску управу су чинили чиновници из Кнежевине, и то по један за полицијске, судске и финансијске послове.¹⁶ Већ 15. јануара доноси се и „Привремени закон о уређењу ослобођених области”. У погледу административне организације законом је потврђено оно што је стајало у правилима; успостављена је функција среског начелника и среског судије, срезови су груписани у округе на челу са окружним начелником, док је за судске послове на нивоу округа био надлежан велики судија.¹⁷ Поред Владиних изасланика за полицијске, судске и финансијске послове, у изворима се помиње још један, који је био задужен за црквене послове, односно за помоћ епархијским архијерејима у Нишу, Врању и Пироту.¹⁸

Пре одржавања Берлинског конгреса, 26. маја 1878. био је донет „Закон о привременом управном подељењу и снабдењу са властима ослобођених предела”. Нема сумње да су српске власти знале да ће услед другачијих одлука на конгресу морати да мењају дотадашње устројство, али су вероватно желеле да се обезбеди што повољнији положај на самом терену пред конгрес, те да се становништво нових крајева што пре навикне на српску управу. Ослобођени крајеви су тада подељени на шест округа: Нишки (Ниш),¹⁹ Куршумлијски (Куршумлија и Прокупље),²⁰ Лесковачки (Лесковац),²¹ Врањски (Врање),²² Пиротски (Пирот)²³ и Кулски (Кула).²⁴ Законом су одређена и припадајућа чиновничка места на нивоу округа и срезова и плате за те функције.²⁵ Одлукама на Берлинском конгресу Србија није добила ни Кулу, ни Трн, ни Вучитрн, тако да је сада предстојало ново преуређење нових крајева. Поред тога, тек је требало, извршити детаљно разграничење између Србије и Османског царства.

Пре него што је детаљно утврђена граница са Османским царством, законом о подели присаједињеног земљишта на округе и срезове од 29. децембра 1878, а затим и указом кнеза Милана о одређењу простора и граница округа и срезовима донетим 18. фебруара 1879.

15 Датуми у главном тексту су наведени по новом календару.

16 Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србији XXXII, Београд, 1878 (=Зборник закона и уредаба), 239–241.

17 Исто, 250–270.

18 Изасланик у Врању је био јеромонах Фирмилијан, будући скопски митрополит, у Нишу И. Јефтић, а у Пироту свештеник Ружичић. ДАС, ПО, к. 39, док. бр. 193, к. 64, док. бр. 76, 257; В. Николић Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије*, 65; В. Вучковић, *Организација Српске православне цркве у новим крајевима Кнежевине Србије после Берлинског конгреса*, Пирот, 2007, 73; Ж. Илић, *Врањска епархија и Врањски ѱројћојревићераш* (1878–1892), у: Новоослобођени крајеви Србије 1833–1878–1913, ур. С. Рајић, У. Шешум, А. Савић, Београд, 2025, 338–339.

19 Срезови: Нишки (Ниш), Копривнички (Прокупово – Кутина) и Белопаланачки (Бела Паланка).

20 Срезови: Прокупљански (Прокупље), Куршумлијски (Куршумлија), Ибарски (Крушевац ибарски) и Вучитрнски (Подујево).

21 Срезови: Ветернички (Лесковац), Власински (Власотинце) и Пусторечки (Бојник).

22 Срезови: Власински (Сурдулица), Пољанички (Градна), Моравски (Врање) и Пчињски (Шајинци).

23 Срезови: Височки (Царев брод), Брезнички (Брезник), Нишавски (Темска), Трнски (Трн) и Лужнички (Лужница).

24 Срезови: Кулски (Кула) и Новоселски (Ново Село).

25 *Зборник закона и уредаба XXXIII*, Београд, 1878, 308–315.

10 У више наврата је, у периоду између склапања два мировна уговора, становништво места које је ослободила српска војска изјављивало своју жељу да се припоји Кнежевини Србији: *Србија 1878. Документи*, 60–63, 64–65, 80–82, 103–121, 189–191, 255–259, 437–439; С. Рајић, *нав. дело*, 525–534.

11 За детаљну трасу нове границе Србије видети: *Србија 1878. Документи*, 569–570; С. Рајић, *нав. дело*, 543–562.

12 Видосава Николић Стојанчевић је у овоме видела план зачетка будуће организације административне управе у новим крајевима. Међутим, треба нагласити да се у свом извештају Орешковић бавио војском, те да су представници „помоћне управе”, као представници цивилне администрације, пре свега поменути у контексту помагача војној управи. Поред „помоћне” и „врховне (војне) управе”, поменута су још два слоја – „управљујућа средња надлежстава” (интендант, комесари) и „ниже власти и органи” (магазинери, руководатељи са војним подвозом). Суштина је у томе да су се задаци и улога Орешковићеве „помоћне управе” у великој мери поклапали са службом коју су вршиле привремене управе формиране у зиму 1877–1878. В. Николић Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878. године*, Лесковац, 1975, 26–28; уп. Државни архив Србије (=ДАС), Фонд поклони и откупи (=ПО), к. 137, док. бр. 1.

13 В. Николић Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије*, 26–28, 89, 114, 131, 153, 159, 163, 165.

14 В. Николић Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878. године*, Архивски прилози, Акта управе лесковачке, док. број: 1, 14, 17, 21, 26, 32, 46, 51; Исто, Акта управе прокупљанске, док. број: 57, 63, 64, 92, 105; Исто, Акта управе нишке, док. број: 118, 121, 132; Исто, Акта управе ак-паланачке, док. број: 142, 146, 157, 160, 171; Исто, Акта управе пиротске, док. број: 176, 182, 190; Исто, Акта управе врањске, док. број: 204, 207, 210; Исто, Акта управе кулске, док. број: 220, 227.

године, ослобођена присаједињена територија укључена је у састав Кнежевине Србије у форми четири округа: Нишког, Пиротског, Врањског и Топличког.²⁶ Нишки округ састојао се од четири среза: Нишког – са среском канцеларијом у Нишу, Заплањског – са среском канцеларијом у Доњем Душнику, Лесковачког – са среском канцеларијом у Лесковцу и Власотиначког – са среском канцеларијом у Власотинцима. Пиротски округ се састојао од срезова: Нишавског, са административним центром у Пироту; Височког, са центром у Великој Лукањи; Белопаланачког, са центром у Белој Паланци; и Лужничког, са центром у Лужници. Врањски округ се састојао од Пчињског, Пољаничког и Масуричког среза, са среским канцеларијама редом у Врању, Големом Селу и Власини. Топлички округ чинили су срезови Добрички, Прокупачки, Косанички и Јабланички, са среским канцеларијама у Прокупљу, Белоњину, Куршумлији и Лебанима. Као што се може приметити, велика разлика овог закона у односу на онај из маја 1878. јесте то што нема помена оних територија које према берлинском уговору нису припале Србији: Кулски округ са Трнским и Брезничким срезом, као и Вучитрнски и Ибарски срезови расформираног Куршумлијског округа. Посебним решењем донетим 26. децембра 1878. одлучено је да се Мали Зворник и Сакар припоје Рађевском срезу у Подринском округу.²⁷ Поред тога, десет села која су ослобођена заједно са остатком нових крајева и која су припадала Нишком округу додељена су Алексиначком срезу истоименог округа.²⁸

Први начелници округа нису потицали од локалног становништва, већ су то углавном били искусни службеници, који су раније, или чак истовремено, стајали на челу неког округа, среза, били писари или обављали какву другу службу. Треба, међутим, напоменути да су честе ротације на местима среских и окружних начелника биле пракса у Кнежевини и Краљевини Србији, али нема сумње да је у овом случају било потребно да на положаје у новим крајевима дођу људи који ће моћи што ефикасније да обављају посао.²⁹ Ова чињеница нас упућује и на закључак да држава у првим годинама након ослобођења није имала довољан број спремних чиновника који би одмах попунили потребна места у административној управи у новим крајевима, што потврђују и бројна писма која су Влади изасланици слали министру Васиљевићу у којима су тражили још људи за потребе обављања административних и других послова.

Берлинским уговором није било предвиђено како ће се тачно обележити граница између Србије и Турске, док је у случају бугарске границе било предвиђено сазивање међународне комисије која би се овим проблемом бавила.³⁰ Србија је такође имала право на сазивање међународне комисије, уколико није могла да сама са Турском утврди границу, како је аустроугарски агент у Београду Николас фон Вреде пренео кнезу Милану.³¹ Међународна комисија за разграничење Србије, који су чинили француски, руски, британски, турски, италијански, немачки, аустроугарски и српски комесари, арбитража је од почетка октобра 1878. до 7. августа 1879. године, када је одржан последњи састанак, двадесет трећи по реду. Резултат је био детаљно обележавање српско-бугарске, односно српско-турске границе.³²

26 *Зборник закона и уредаба XXXIV*, Београд, 1879, 32–34, 196–208.

27 *Зборник закона и уредаба XXXIV*, 21.

28 То су села: Дражевац, Доња Трнава, Горња Трнава, Доња Топоница, Веље Поље, Палиграци, Доњи Крупац, Горњи Крупац, Бели Брег и Врело и она нису улазила у обрачунату површину од 10.972,1 км² припојене територије: *Државојис Србије. Свезска XI*, Београд, 1882, 52; М. Ђ. Милићевић, *Краљевина Србија. Нови крајеви*, Београд, 1884, XV.

29 *Календар са шематизмом Кнежевине Србије за годину 1879 (=Календар)*, Београд, 1879, 58, 62–64.

30 *Србија 1878. Документи*, 558, 569–571.

31 *Истџо*, 598–600.

32 М. Самарџић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад, 2006, 74, 81–82, 162–163.

У периоду до 1912. године, у административном организовању нових крајева извршено је неколико промена. Оне су се кретале у распону од ситнијих промена, попут премештања села из једне општине у другу, до крупних, попут укидања читавих округа. Интеграција је подразумевала изједначавање административног устројства нових крајева са оним које је већ владало у Кнежевини. Тако је већ по Указу из фебруара 1879. извршена детаљна подела присаједињене територије на округе и срезове, а највероватније је извршена и општинска подела, иако то нигде у указу не стоји. На овакав закључак нас упућује то да је у поменутим Правилима Алимпија Васиљевића као први конкретан задатак среским управама дато да напишу све општине, те ограниче општинску и среску управу, што су они заиста и радили и у форми извештаја слали Васиљевићу.³³ Такође, већ у попису становништва из 1878. године сва места су груписана у општине.³⁴ На нивоу округа, као и на нивоу среза, постојао је по један административни центар. Окружна места се у периоду који третира овај рад нису мењала ни у једном округу. Она су се најчешће налазила у највећем и најразвијенијем месту.

Табела 1: Организација нових крајева 1879. године³⁵

Окрузи	Срезови	Окружна/Среска места
Нишки округ	Власотиначки, Заплањски, Лесковачки, Нишки	Ниш / Власотинце, Доњи Душник, Лесковац, Ниш
Врањски округ	Масурички, Пољанички, Пчињски	Врање / Власина, Големо Село, Врање
Пиротски округ	Белопаланачки, Височки, Лужнички, Нишавски	Пирот / Бела Паланка, Велика Лукања, Лужница, Пирот
Топлички округ	Добрички, Јабланички, Косанички, Прокупачки	Прокупље / Прокупље, Лебане, Куршумлија, Белоњин

Када су у питању среске куће, ту је долазило до спорадичних промена. Године 1886. премешта се среска кућа у Пољаничком срезу Врањског округа из Големог Села у тада тек формиран Владичин Хан. У истом округу, али у Масуричком срезу, премештен је центар среза из Власине у Сурдулицу 1888. године. Центар Лужничког среза 1890. године постаје Бабушница. Често је било и прегруписавање срезова и њихово укидање. Тако су 1887. године расформирани Заплањски, Височки и Добрички срез, Нишког, Пиротског и Топличког округа. До крупних промена је дошло 1890. године, када је расформиран Нишки округ. Град Ниш је добио засебну управу, какву је до тада имао још само Београд, док су срезови припали суседним окрузима – Врањском Лесковачки, Пиротском Власотиначки, Топличком Нишки срез. Исте године Јабланички срез је прешао из Толичког у Врањски округ, у Топличком су поново формиран Добрички и Заплањски срез, док је Прокупачки расформиран. Већ наредне године поново се укида Заплањски срез.³⁶

33 ДАС, ПО, к. 64, док. бр. 79, 171, 265, 272, 350, 414; *Зборник закона и уредаба XXXII*, 239–241.

34 *Државојис Србије. Свезска XI*, Београд, 1882, 4–51.

35 *Календар* (1880), 58, 62–63, 66; *Административно-статистичке промене у НР Србији од 1834–1954. године*, Београд, 1955, 18.

36 *Календар* (1887), 110, 112–113, 116; *Календар* (1888), 115–116, 118–119, 121; *Календар* (1889), 116–117, 119, 121–122; *Календар* (1891), 157–158, 161–162, 166–167; *Календар* (1892), 166, 169–170, 174–175.

Табела 2: Административна подела нових крајева од 1891. до 1896. године

Окрузи	Срезови	Окружна/Среска места
Управа града Ниша ³⁷	/	/
Пиротски округ	Белопаланачки, Власотиначки, Лужнички, Нишавски	Пирот / Бела Паланка, Власотинце, Бабушница, Пирот
Врањски округ	Јабланички, Лесковачки, Масурички, Пољанички, Пчињски	Врање / Лебане, Лесковац, Сурдулица, Владичин Хан, Врање
Топлички округ	Добрички, Косанички, Нишки	Прокупље / Прокупље, Куршумлија, Ниш

Следећу већу промену донео је Закон од 29. фебруара 1896. године. Тада је поново формиран Нишки округ, у чији су састав ушли Моравски (Прћиловица), Сврљички (на Дервену), Бањски (Сокобања), Алексиначки (Алексинац) и Нишки срез (Ниш). Како је остао без Нишког, у Топличком округу је поново формиран Прокупачки срез са центром у Прокупљу. Након три године, законом донетим 17. јануара, Власотиначки срез је прешао из Пиротског у Врањски округ.³⁸ На нивоу округа и срезова више није било промена до 1912. године, тако да је организација изгледала овако:

Табела 3: Административна подела нових крајева од 1899. до 1912. године

Окрузи	Срезови	Окружна / Среска места
Нишки округ	Моравски, Сврљички, Бањски, Алексиначки, Нишки	Ниш / Прћиловица, на Дервену (Сврљиг), Сокобања, Алексинац, Ниш
Пиротски округ	Белопаланачки, Лужнички, Нишавски	Пирот / Бела Паланка, Бабушница, Пирот
Врањски округ	Власотиначки, Јабланички, Лесковачки, Масурички, Пољанички, Пчињски	Врање / Власотинце, Лебане, Лесковац, Сурдулица, Владичин Хан, Врање
Топлички округ	Добрички, Косанички, Прокупачки	Прокупље / Прокупље, Куршумлија, Прокупље

Промене на нивоу општина и села, попут регруписавања, укидања и оснивања нових, биле су бројне. Краљ је указао о овим променама доносио углавном на основу предлога Министарства унутрашњих дела или, како у указима стоји, на захтев самих мештана. Бројни су примери где мештани траже да се њихово село премести у другу општину или да се прогласи за општинско место. Овакве ситније административне промене су вршене у Краљевини Србији до 1913. године, када је извршена последња.³⁹

37 Град Ниш је имао посебну упаву, али се територијално налазио у саставу Топличког округа: Закон о административној подели Краљевине Србије, Београд, 1890. (=Закон о административној подели Краљевине Србије), 4, 35.

38 Закон о административној подели Краљевине Србије од 15. марта 1890. године са изменама и дојунама, Београд, 1903, 4–7; *Календар (1897)*, 122–123, 125; *Календар (1900)*, 129–131, 133.

39 Године 1882. село Личи Дој је из Масуричког прешло у Власотиначки срез, а село Бистрица из Пољаничког у Лесковачки. Током 1886. су извршене следеће промене: село Арбанашка је прешло из Прокупачког у Косанички срез, Горњи Балиновац и Богошево из Пчињског у Масурички и Бојин До из Пчињског у Пољанички. Следеће године, услед укидања Добричког среза, све општине у његовом саставу су прешле у Прокупачки срез. Поред тога, село Базовик је прешло из Височког у Нишавски, а Барбеш и Јашуња из Заплањског у Нишки и Лесковачки срез. Године 1890. је Пискупово прешло из Власотиначког у Лесковачки срез, Горњи Балиновац из Горњег Врања у Пчињски, Власово из Косаничког у Добрички, затим, Калиманце, Врбово и Гарине из Масуричког у Пољанички, Пчињски и Пољанички и Велики Крчимир и Копажкошаре из Нишког у Заплањски и Сврљички срез. Године 1896. Плочник, Албана и Баботинац прелазе из Добричког у Косанички и Прокупачки

Табела 4: Број вароши и села у појединим годинама

	1879.40	1890.41	1902.
Нишки округ	252	/	240
Пиротски округ	194/189	282	171
Врањски округ	189/189	404	438
Топлички округ	244/372	413	280

Табела 5: Површина округа изражена у километрима квадратним⁴²

Округ	1878.	1890.	1895.	1900/1905.
Нишки	1.915	/	/	2.557,9
Врањски	2.681	4.196,7	3.480,3	4.341,8
Пиротски	2.697	3.142,8	3.168,1	2.419,4
Топлички	3.679	3.632,6	3.813,3	2.838,8

срез, Арбанашка се враћа из Косаничког у Прокупачки, Злокућане прелазе из Лесковачког у Добрички, Миовци из Лужничког у Пољанички, Велики Крчимир из Нишког у Власотиначки, Предејане и Бричеве из Пољаничког у Нишки и Власотиначки. Следеће године Личје прелазе из Власотиначког у Нишки и Татрасица из Нишавског у Заглавски. У наредним годинама уследио је прелазак Семче и Малог Крчимира из Власотиначког у Нишки срез (1899), Гојмановца из Сврљичког у Бањски (1899), Црвене Јабукe из Власотиначког у Лужнички (1900), Орља из Белопаланачког у Нишавски (1902), Доњег Бријања из Лесковачког у Јабланички (1903), Дреновац и Обличка Сена прешли су из Пољаничког у Пчињски (1904), Мелово из Пољаничког у Јабланички (1904), Големо Село и Тесовиште из Пољаничког у Пчињски (1905), Моштаница из Пољаничког у Пчињски (1906), Бело Поље, Витош, Судимље из Косаничког у Копачички (1907), Царев До из Лужничког у Нишавски (1909), Гузевље из Масуричког у Власотиначки (1909), Урманица из Пчињског у Пољанички (1912): *Административно-територијалне промене у НР Србији*, 21–22, 31–35; Љ. А. Поповић, *Административно-територијалне промене лесковачког краја од 1878. до 1918.* Лесковачки зборник 26 (1986), 303–316, 312–313; *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији* 56–57, Београд, 1903, 244–245, 335, 396, 399, 404, 437, 495, 500, 509–510, 542; *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији* 61, Београд, 1909, 77, 80, 312.

40 За 1879. годину постоје извесне разлике у броју села који дају Указ и Државопис, оба документа настала у истом периоду током 1879. године. За Пиротски округ у Указу је наведено 189 места, док у Државопису наилазимо на број од 193 села, без вароши Пирот. Из непознатих разлога следећа места нису наведена у Указу, а јесу у Државопису: Куманово – Нишавски срез; Вучи Дел, Дучевци и Вез. Чивлик – Лужнички срез. Када је Врањски округ у питању, Доњи Вртогош, Горњи Вртогош, Бели Брег и Давидовце (Пчињски срез) нису наведени у Указу, а јесу у Државопису, док место Бок (Пчињски срез) није наведено у Државопису, као ни места Липовица, Горња Округлица, Доња Округлица и Мелово (Пољанички срез). Највећа разлика је у случају Топличког среза, где је број места у Указу 372, док је у Државопису 244, рачунајући и Прокупље. У горњој табели су наведени подаци из оба документа. Можемо претпоставити да је разлог за ове различите податке честа промена статуса појединих села у засеок и обрнуто, превиди у самом попису становништва, као и то што су нека села, нарочито после ослобођења била празна, па нису ни навођена у пописима, да би тек била насељена, та зато и навођена.

41 И у овом случају се број насељених места разликује у статистици и Закону из 1890. године, где је за Врањски округ наведено 378, за Пиротски 228 и за Топлички 381 место. Узрок ових разлика је делимично и то што у Закону нису наведени заселци, а у Статистици јесу. Уп: *Статистика Краљевине Србије*, књига I, Београд, 1893, XXII; *Закон о административној подели Краљевине Србије*, 7–11, 21–23, 35–39.

42 М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, XVI; *Статистика Краљевине Србије*, књига I, XXII; *Прејходни резултати пописа становништва у Краљевини Србији* 31. децембра 1895. године, Београд, 1896, VIII; *Статистика Краљевине Србије*, књига XXIV, Београд, 1905, XVII; *Статистички годишњак Краљевине Србије*, десета књига, Београд, 1907, 15.

ОПШТИНСКА ВЛАСТ У ПРВИМ ГОДИНАМА НАКОН ОСЛОБОЂЕЊА

Присаједињење нових крајева 1878. године значило је њихово формално потпадање под уставни поредак Кнежевине Србије који је био регулисан и утврђен Уставом из 1869. године. То је значило да се и власт у новим крајевима организује у складу са одредбама важећег устава. Међутим, због специфичних друштвено-политичких односа који су владали у новим областима, власти Кнежевине су донеле низ прописа, којима се у новоослобођеним крајевима стварао посебан уставни поредак.⁴³ У пракси то је значило да одређене законске одредбе Кнежевине не важе за становништво нових крајева. Прву цивилну власт на терену вршили су већ поменути Владици изасланици на нивоу формираних управа, да би законима од 15. јануара, 29. маја и 29. децембра 1878. биле ближе одређене дужности и надлежности власти у новим крајевима на нивоу општина, срезова и округа. *Законом о увођењу у живомој ослобођене и присаједињене њределе њо стируци њолицујској* од 11. априла 1881. године изједначен је правни положај нових крајева са предратном Кнежевином у погледу организације окружне, среске и општинске власти. Поред овога, грађани нових крајева изједначени су у својим правима и по другим питањима из области кривичног и грађанског права са остатком Кнежевине.⁴⁴

При формирању општина морала се обратити пажња на географске одлике терена, као и на величину села и бројност њиховог становништва. При попису становништва и имовине, који је био неопходан како би се формирале општине, Владиним изасланицима је проблем био то што су нека села била веома неприступачна, нарочито у зимско време, када је попис и вршен, као и то што су многа села, по правилу арнаутска, била потпуно пушта.⁴⁵ Брзо формирање општина било је од значаја за Владу и због ефикасног прикупљања државног данка.⁴⁶

Још је раније у историографији примећено да је постојала извесна разлика по питању организације и устројства власти на нивоу округа и срезова с једне и општина с друге стране. Док су на нивоу округа и срезова власти Кнежевине биле спремне да у потпуности изједначе у правима и организацији територију и становништво нових крајева са предратном државом и пре формалног и законског решења, дотле се на нивоу општине са тиме одуговлачило. Општинска власт била је регулисана Привременим законом о уређењу ослобођених предела од 15. јануара 1878, као и изменама и допунама овог закона од 11. јануара 1880. године. По петом члану Привременог закона, власт у општини врши кмет са једним или више помоћника, писаром и служителјима. Све њих поставља среска власт избором међу угледнијим мештанима. Кмет има извршну и делимично судску власт на нивоу општине. Овде је заобиђено проширивање одредби Закона о општинама и његових измена и допуна из 1875. године, који је подразумевао право грађана на избор општинских власти, на територију нових крајева. Изменама и допунама из 1880. године учињена је мала промена у погледу избора општинског кмета. Њега је сада такође бирала среска власт, али од шесторице претходно изабраних лица из редова виђенијих

људи општине.⁴⁷ Након доношења *изједначавајуће* закона из априла 1881. године, за нове крајеве важали су сви потоњи законски прописи када је у питању општинско устројство, попут *Закона о изменама и допунама у Закону о устројству оштинина и оштинских власти* из јуна 1884. године, *Закона о оштининама* од 3. јула 1886. и *Закона о оштининама* из 1889. године. У поменутих изменама и допунама је између осталог прописано и то да ниједна општина није смела имати мање од 500 пореских глава, док је у брдовитим крајевима тај цензус износио 350.⁴⁸ Ово је довело до тога да у срезовима нових крајева у две године (1885–1886) буде укинута 168 општина, а основано 95. Дакле, извршено је њихово укрупњавање.⁴⁹

Табела број 6: Начелници округа у периоду од 1879. до 1911. године⁵⁰

Нишки округ ⁵¹	Врањски округ ⁵²	Пиротски округ	Топлички округ
Јован Т. Бабић (1879–1881)	Јанићије Гавриловић	Вуле Поповић (1879–1880)	Димитрије Пујић
Риста Бадемлић ⁵³ (1882–1886)	Сима В. Симић	Панта Дробњак (1881–1883)	Владимир Васић
Коста Ст. Павловић	Вуле Поповић	Тодор Поповић (1884–1885)	Коста Поповић
Риста Бадемлић	Милан Ђ. Стојићевић (1882–1887)	Мићо Љубибратић ⁵⁴ (1886–1887)	Атанасије Петровић (1882–1884)
Мијаило Јовановић	Васа Стевановић	Панта Ј. Дробњак	Урош Кнежевић (1885–1886)
Драгољуб Јовановић	Сава Врачевић	Мијаило Бончић	Панта Јовановић (1887–1888)
Милутин А. Поповић	Лука Вукомановић	Прока Кнежевић	Петар Божовић (1889–1891)
Сима А. Павловић	Јаков Јаковљевић	Илија Берић	Владимир Стојановић
Владислав Бошковић	Петар Божовић	Вуле Поповић	Лука Герзић

47 *Зборник закона и уредаба* XXXII, 251–254; *Зборник закона и уредаба* XXXV, 58–60; С. Стојичић, *нав. дело*, 44–56.

48 *Зборник закона и уредаба* 40, Београд, 1884, 167–195.

49 *Административно-територијалне промене у НР Србији*, 23–24.

50 *Календар* (1880), 58, 62–63, 66; *Календар* (1881), 94, 145, 157, 197; *Календар* (1882), 95, 97–98, 100; *Календар* (1883), 105, 108, 111; *Календар* (1884), 93, 96, 99; *Календар* (1885), 103, 106, 109; *Календар* (1886), 106, 109–110, 113; *Календар* (1887), 110, 112–113, 116; *Календар* (1888), 115, 118–119, 121; *Календар* (1889), 116, 119, 121–122; *Календар* (1890), 172, 174, 176; *Календар* (1891), 157, 158, 166; *Календар* (1892), 165–166, 169, 174; *Календар* (1893), 186, 190, 194; *Календар* (1894), 161–162, 165, 169; *Календар* (1895), 192–193, 196, 199; *Календар* (1896), 165, 168, 171; *Календар* (1897), 122–123, 125; *Календар* (1898), 59–60, 62; *Календар* (1899), 130–131, 133; *Календар* (1900), 129–131, 133; *Календар* (1901), 142, 144, 146; *Календар* (1902), 151, 153, 155; *Календар* (1903), 152, 154, 156; *Календар* (1904), 145, 147–148; *Календар* (1905), 153, 155, 157; *Календар* (1906), 153, 155, 157; *Календар* (1907), 157–160; *Календар* (1908), 163–166; *Календар* (1909), 167–170; *Календар* (1910), 173–176; *Календар* (1911), 178–181; *Календар* (1912), 183–186.

51 За период од 1890. до 1895. наведени су управници вароши Ниш.

52 За годину 1892. место начелника је било упражњено: в. нап. 50.

53 Риста Бадемлић (1839–1902) је као полицијски службеник обављао више функција, попут начелника Шабачког и Нишког округа, као и управника града Београда, да би у пензији ушао у Државни савет: *Полицијски гласник*, број 3, година IV, Београд, 1900, 1.

54 Мићо Љубибратић (1839–1889) био је национални радник, учесник устанка Луке Вукаловића и један од вођа устанка Срба у Херцеговини 1875. године. Касније је обављао службе у државној управи Краљевине Србије.

43 С. Стојичић, *Нови крајеви Србије: 1878–1883: државноправно и политичко изједначавање новоослобођених крајева са доратном Кнежевином Србијом*, Лесковац, 1976, 33–34.

44 *Зборник закона и уредаба у Кнежевини Србији* 36, Београд, 1881, 526–528.

45 Пустих арнаутских села највише је било у околини Куршумлије и Прокупља: ДАС, ПО, к. 64, док. бр. 79, 135, 350, 384.

46 Министар Алимпије Васиљевић је у писму од 1/13. фебруара 1878. изасланицима у свим управама објаснио начин како ће се у новим крајевима прикупљати порез. Посебно је нагласио да приликом разрезивања, општинама треба објаснити да престају да важе разне дажбине које су до сада плаћане Турцима, те да се све своди на један данак који не износи ни четвртину онога што је раније плаћано: ДАС, ПО, к. 64, док. бр. 292.

➤ Ђорђе Генчић ⁵⁵ (1894–1898)	Вићентије Бешевић	Михаило Церовић	Панта Дробњак
Тодор Станковић	Васа Драгићевић (1895–1896)	Сава Лазаревић	Алекса Ж. Весовић
Андра Петровић	Владимир Миленковић	Панта Дробњак (1895–1896)	Антоније Поповић
Живојин Богдановић	Тодор Станковић ⁵⁶	Мата Радовић	Светозар Магдаленић
Тодор Станковић	Љубомир Каменчић	Андра Грујић	Вуле Вукотић (1898–1899)
Јован И. Несторовић (1902–1904)	Будмир Маршићанин	Никола Трпезић	Божидар П. Мутавић (1900–1901)
Михаило Церовић	Михаило П. Бончић	Алекса Ж. Весовић	Сотир Аранђеловић
Андреја Петровић	Димитрије Калајџић	Милан Милетић	Живојин Пандуровић
Милош Ђорђевић	Драгић Павловић (1903–1904)	Светислав Станојевић	Димитрије Барбуловић
Ђорђе Ненадовић	Андреја Петровић	Властимир Максимовић	Иван Ђонић
Љубомир Марковић	Светислав Новаковић	Сава Д. Мијалковић	Владимир Д. Илић
Иван Ђонић	Иван Ђонић (1907–1908)	Спасоје Вуксановић	Борисав Ристић
Петар Благојевић	Петар Ђ. Благојевић (1909–1910)	Живојин Пандуровић (1906–1907)	Драгутин М. Симић (1909–1911)
	Манојло Лазаревић	Светислав Станојевић	
		Видан Пандуровић	
		Стеван Живановић	
		Стеван Бељић	

ADMINISTRATIVE DIVISION AND ORGANIZATION OF THE NEW REGIONS (1878–1912)

Summary

The territories liberated during the Serbian-Turkish wars (1876–1878) soon after liberation began to be referred to as *new regions* (нови крајеви) or *newly liberated* (новоослобођени) and *annexed territories* (присаједињени предели) in the public, historiography and statistics of the time. Before the liberation of these territories, they were part of the Kosovo Vilayet, which was founded in 1877. Even before the Berlin Congress decided which territories would belong to Serbia and before the exact border was determined, the Serbian authorities began to introduce their own civilian authorities into the occupied areas. These were the so-called government envoys (Владини изасланици) who stood at the head of several administrations, and in addition to solving numerous problems of the local population, they also had to help the military authorities. After accepting the decisions from Berlin, the Principality of Serbia, by the laws of December 1878 and February 1879 included new regions in the form of four districts - Niš, Pirot, Vranje and Toplica, divided into 15 counties.

The main problems faced by the Serbian administration concerned primarily the lack of appropriate personnel, or rather everything that the state of war and the long Ottoman administration left behind: poverty, population migration, unsettled agrarian relations, as well as preparations on the ground for the complete integration of new regions into the Principality. In subsequent years, up until 1912, several changes were made to the administrative organization of the Principality and Kingdom of Serbia, which were also reflected in the new regions. Particularly significant were those from 1890 and 1896, when the Niš District was abolished and then re-established, which entailed a number of other changes. From 1899, there were no further changes at the district and county level until 1912. Changes at the level of lower territorial units, municipalities and villages, were numerous and continued until the Balkan Wars (1912–1913).

Looking through a wider lens we can conclude that the goal of the Serbian authorities was a gradual incorporation of the newly gained territories into the legal and administrative order of the Principality of Serbia, which was governed by the Constitution of 1869. As this process couldn't have been accomplished all at once, multiple changes were required, adapting to the actual state of affairs and the contemporary political context. Harmonization and integration of the new territories represented a very demanding endeavor for the young Principality, which was a prelude to a substantive integration of these territories, which concerned the legal and political life of the citizens, border regulation, security measures and other integration aspects. All these tasks were carried out in the context of gradual modernization of the society and state administration during the 1880s.

⁵⁵ Ђорђе А. Генчић (1861–1938) обављао је више државних функција за време владе краљева Милана и Александра Обреновића. У влади Владана Ђорђевића био је министар унутрашњих дела. Имао је значајну улогу у Мајском преврату, да би по доласку Петра Карађорђевића на престо кратко обављао функцију министра народне привреде, након чега се повукао из политике.

⁵⁶ Тодор Станковић (1852–1925) био је познати национални радник на подручју Старе Србије, срески и окружни начелник и српски конзул у Приштини и Скопљу: Б. Лилић, *Знаменита личност Србије, национални радник и народни посланик*, Тодор Станковић, Пешчаник 1 (2003), 91–106.